

„TAR VOLT A FORDULÓPONT”

INTERJÚ JUAN CABELLO RÉGÉSSZEL¹

„Az ember élete nem az, amit megélt,
hanem az, amire emlékezik, és ahogyan
emlékszik, amikor elmeséli.”

(Gabriel García Márquez)

Kovács Gergely: Kalandos gyermek- és ifjúkorod volt: Franciaországban születél, olasz édesanya és spanyol édesapa gyermekeként, majd a Pireneusokban töltött évek után költöztetek Magyarországra. Mesélj, kérlek, ezekről az évekről.

Juan Cabello: 1945. július 28-án születtem Montauban városában, Dél-Franciaországban. Életem első hét évét egy Juzet-d’Izaut nevű pireneusi faluban töltöttem, ami Saint-Gaudens-től délre fekszik, Haute-Garonne megyében. Foix-hoz van közel, ha ez valakinek ismerősebb, mert Juzet-d’Izaut-nak jelenleg 188 lakosa van, akkor pedig még annyian sem lakták. 1952 végén költöztünk Magyarországra. Nem én akartam, hanem a szüleim hozták.² Először a Lenin körút 44-46-ba³ kerültünk, ahol legalább négy spanyol család lakott egy négyszobás, nagy, polgári lakásban. Vasárnapként az volt a tét, hogy ki tud először főzni, mert egy fazék volt, és matracon aludtunk a földön. Onnét Mátyásföldre költöztünk, az már egy jobb hely volt. Szóval jó gyerekkorom volt itt.

KG: Magyarországon jártál gimnáziumba?

JC: A felét. Az első két és fél évben a Corvin Mátyás Gimnáziumba jártam, ami Mátyásföldön van. Aztán 1962 végén Havannába költöztünk, mert a szüleim Kubában kaptak szerződést. Nekik nagyon idegen volt ez az ország, soha nem tanultak meg rendesen magyarul; sőt, anyám sehogyan sem. Nem is volt szüksége rá, mert szinkrontolmácsként dolgozott egy olyan közegben, ahol nem kellett tudni magyarul; annál inkább más nyelveken. Tehát Havannában érettségiztem 1964-ben.

KG: Ezt követően visszatértél Magyarországra, és 1971-ben végeztél az ELTE régészet szakán. Diplomamunkád címe: *Tojásos temetkezés a népvándorlás korában*.⁴

¹ Az interjút F. Dóczi Erika és Kovács Gergely készítette 2022. július 18-án. A leíratot készítette és lábjegyzetekkel ellátta: Kovács Gergely. Szerkesztette Markója Csilla (ELKH BTK MI).

² Édesapja a köztársaságpártiak oldalán vett részt a spanyol polgárháborúban, ami miatt Franciaországba menekült hazájából. Idővel azonban a francia kormány Korzikára deportálta; ekkor került a család Magyarországra. Ehhez ld. a Juan Cabelloval készült rádióinterjút: <https://mediaklikk.hu/cikk/2018/05/02/arcvonasok-juan-albert-cabello-regesz/> (letöltés ideje: 2022. október 30.).

³ Budapest VII., Erzsébet körút 44-46.

⁴ László Gyula az avar kultúra jellegzetességének tartotta a tojásos temetkezés különféle változatait,

Később pedig az Esztergomi Vármúzeumba kerültél. Hogyan helyezkedtél el itt, mivel foglalkoztál?

JC: A tojásos temetkezés egy kaland volt, nem is foglalkoztam többet ezzel a korszakkal. Az esztergomi múzeumi kitérő pedig nagyon rövidre sikeredett, mert úgy három-négy hónap elteltével nem hosszabbították meg a tartózkodási engedélyemet. (Tudni kell, hogy én még ma sem vagyok magyar állampolgár.) Ez azt jelentette, hogy két héten belül el kellett hagynom Magyarországot. Elutaztam Nyugat-Európába, ahol közel három évig csavarogtam. Voltam rakodómunkástól kezdve, a csapason át utasszámlálóig, minden, még „takarítónő” is az olimpiai faluban.⁵

Aztán 1973-ban (ősz lehetett) arra gondoltam, hogy abba kellene hagyni a nyugat-európai csavargást, és kellene valamit kezdeni a szakmámmal. Akkoriban két heteket töltöttem Magyarországon látogatóban. Az egyik ilyen alkalommal meg akartam hosszabbítani a vízumomat, ezért be kellett mennem a Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hivatalba, ami az Andrássy út végén, az újságíróklub⁶ közelében székelt. Ekkor az a nő, egy főhadnagy, aki négy évvel korábban közölte, hogy nem hosszabbítják meg a tartózkodási engedélyemet, megkérdezte, mivel foglalkozom. Mondtam, hogy bármivel, általában négy-öt hónapot dolgozom, spórolok, majd abból a pénzből a nyakamba veszem a világot, és utazgatok. Azután megkérdezte, nincs-e kedvem visszajönni. Én elfogadtam ezt a lehetőséget. Visszamentem, összeszedtem a cuccomat, és visszaköltöztem Magyarországra.

KG: Mielőtt rátérnénk az Országos Műemléki Felügyelőségre: kollégád és barátod, Németh Péter⁷ azt írta, hogy 1972-ben az első közös munkátok a szabolcsi vár ásatása volt, ahova Nyugat-Németországból érkeztlél.⁸

JC: Igen. Többször jártam ebben a három évben látogatóban Magyarországon. 1972-ben szerintem már másodszor vagy harmadszor fordultam meg Szabolcsban.

amelyekben jól körülhatárolható etnológiai elemek nem ragadhatók meg. Korábbi megfigyelései szerint csak női vázagnál fordul elő; a tojásokat a váz felső részén, a lábak között vagy a tenyerekben helyezték el. Ld.: László Gyula: A szebényi ásatások. *Magyar Művészet*, 12. 1936. 114. Szűk két évtizeddel Juan Cabello szakkolgozata előtt egy másik diplomamunka is született ugyanezen a címen: Gnant Pálma: *Tojásos temetkezés a népvándorlás korában*. Kézirat. ELTE Régészet Tanszék, 1952. Vö.: László Gyula: *Terra Avarorum. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*, 1971/2. (1974) 68.: „Jó ideig azt hittük - vagy legalábbis én azt hittem -, hogy csak fiatal nők sírjában található s valamilyen termékenységi áldozattal magyarázható. Két - nálam készült - szakkolgozat adatgyűjtése meggyőzött, hogy mindkét nemnél és minden életkorban meglévő temetési szokás, de általában a szegényebbjénél. A feltámadás jelképe lenne, mint annyi népnél az újkorban, vagy netán mégis a termékenységhez kapcsolódik, vagy éppenséggel egyszerű eledel lenne? Feltehetően a mindenkori őslakossággal volt kapcsolatban, mert a baromfitartás letelepedést jelent, feltéve, ha nem vízimadarak vagy más tojók tojásáról van szó.”

⁵ Feltehetően az 1972-es müncheni nyári olimpiai játékokról van szó.

⁶ MÚOSZ székház - Budapest VII., Andrássy út 101.

⁷ Németh Péter (1941-), régész, történész. 1965-től a nyíregyházi Jósza András Múzeum munkatársa, 1974-2003: az intézmény igazgatója.

⁸ Németh Péter: Juan - 70. *Műemlékvédelem*, 59. 2015. 320-321.

1. Juan Cabello, 2022

Akkor tárták fel a ciszternát a földvárban,⁹ úgyhogy a manuálék fele az én kezem nyomát viseli. De utána visszautaztam, mert nem gondoltam volna, hogy Magyarországon fogok letelepedni.

F. Dóczy Erika: Hogyan került az OMF kötelékébe?

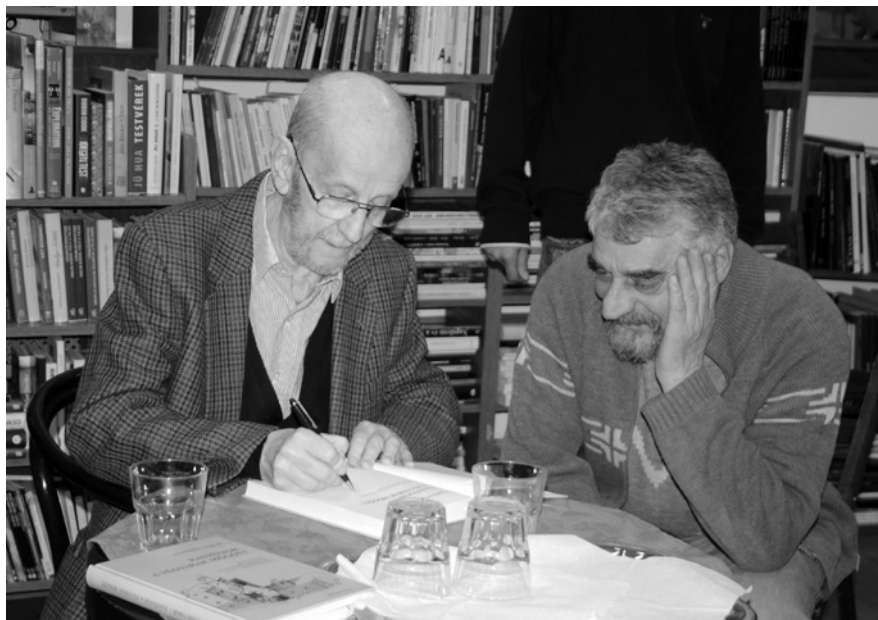
JC: Amikor 1974 második felében visszaköltöztem Magyarországra, akkor egy fura, róka fogta csuka helyzet állt elő. Nem tudtam elhelyezkedni, mert ahhoz letelepedési engedélyre lett volna szükség. Azt viszont csak úgy adták meg, ha az embernek volt állandó lakhelye. Állandó lakást viszont csak akkor igényelhetett, ha volt állandó munkahelye. Ezt a kettőt elég nehéz lett volna egyszerre teljesíteni, úgyhogy a kezdeti időkben az MTA Régészeti Intézetében céduláztam, leltároztam, anyagot mostam, régészeti – főleg őskori – ásatásokon vettem részt Békés megyében Makkay Jánosnál,¹⁰ illetve Sopronban Patek Erzsébetnél,¹¹ ahol mindent el kellett végezni a rajzolástól a feltárásig. Ez nagyjából 1975 tavaszáig-nyár elejéig tarthatott, amikor is Fodor István,¹² aki akkor a Magyar Nemzeti Múzeum Középkori Osztályát vezette, megkérdezte:

⁹ Németh Péter: A szabolcsi földvár. *Földvárak és templomok Felső-Magyarországon*. Szerk. Kollár Tibor. Szabolcs, 2021. 12.

¹⁰ Makkay János (1933–), régész. 1967–1973: a székesfehérvári Szent István Király Múzeum, később az MTA Régészeti Intézetének munkatársa.

¹¹ Patek Erzsébet (1918–1995), régész. 1953–1955: a Művelődési Minisztérium Múzeumi Főosztályának vezetője, főosztályvezető-helyettese, 1955–1958: a Budapesti Történeti Múzeum főigazgató-helyettese, 1958–1983: az MTA Régészeti Intézete Ősrégészeti Osztályának osztályvezető tudományos főmunkatársa, egyúttal az Adattár vezetője.

¹² Fodor István (1943–2021), régész. 1967–1978: a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársa, a Középkori Osztály vezetője, 1986–1993: az intézmény főigazgatója.

2. Koppány Tibor Juan Cabellóval *Kastélyok és végvárok mögött* című kötetének könyvbemutatóján, 2014

- Nem volna kedved az Országos Műemléki Felügyelőséghez kerülni?
- És hogyan?
- Kozák Éva épp most fog szülni, és keresnek egy embert a helyére.

Szeptember vége lehetett, amikor felhívtam telefonon Kozák Károlyt, aztán felmentem a várba, és négy napra rá már az OMF-ben dolgoztam. Először két évig szerződéssel, aztán a harmadik évben véglegesítették. Tehát tulajdonképpen Kozák Évának köszönhetem, hogy az OMF-nél kötöttem ki.

FDE: Az egykori hivatali kollégák közül kik voltak a legmeghatározóbbak az Ön számára?

JC: Építészként mindenképpen Koppány Tibor, Sedlmayr János és Erdei Ferenc – tőlük is tanultam a legtöbbet. Kutatóként egyértelműen Dávid Ferenc volt a legmeghatározóbb, tőle tanultuk meg a falkutatás módszertanát, ami az egész pályámat meghatározta.

KG: Mikor alkalmaztad először a műemléki kutatásnak ezt a speciális módszerét?

JC: Azt hiszem, legelőször 1975 késő őszen, amikor a nyírbátori ferences templom nyugati kapuját kutattam¹³ Lukács Zsuzsával közösen. Szerintem ez volt az első alkalom,

¹³ Schönerné Pusztai Ilona - Juan Cabello - Lukács Zsuzsa: *Nyírbátor, minorita templom, előcsarnok. Tudományos dokumentáció.* Kézirat. Budapest, 1977. MÉM MDK, Tervtár, ltsz. D 16516. Vö.: Entz Géza-Szalontai Barnabás: *Nyírbátor.* 4. kiadás. Budapest, 1982. 16., 13. kép. Idézi: Németh 2015. i. m. 323.: 3. jegyzet. („Ugyanis a nyírbátori minorita templom nyugati kapuja előtt, az 1974-ben előkerült gótikus kapu

3. Tar, Tari Lőrinc udvarháza és a római katolikus templom dél felől © Itsz. 013.456N

hogy kalapácsot vettem a kezembe, és elkezdtem verni a vakolatot. De ez egy nagyon kis munka volt, a nagy részét pedig Lukács Zsuzsa végezte. Én inkább csak ástam.

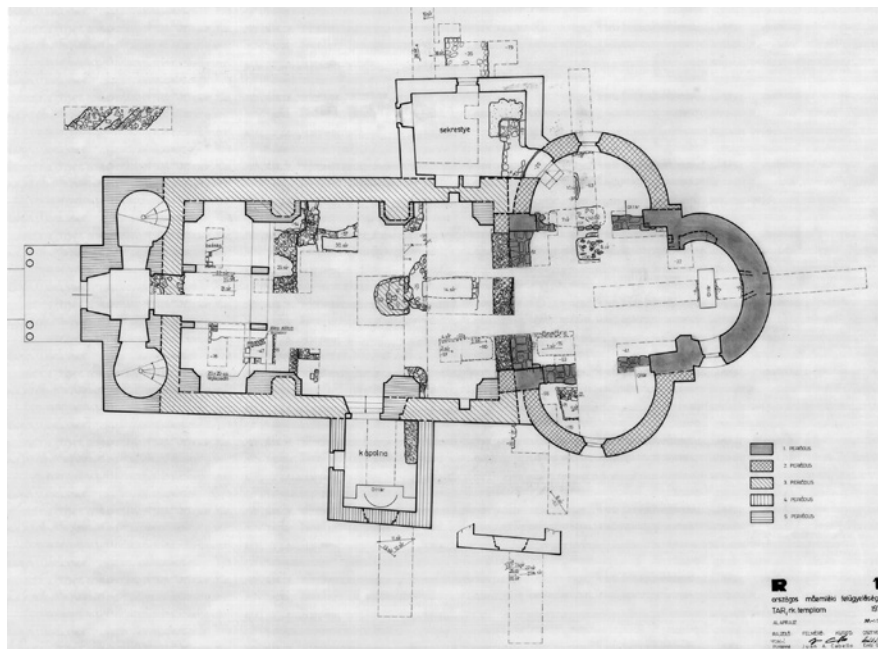
KG: Hosszabb távon mi volt a jelentősége annak, hogy ez kiegészült a klasszikus régészeti ásatás módszerével? A kettő együtt eredményezte azt a komplexitást, ami az épület minél pontosabb értelmezését szolgálta?

JC: E tekintetben Tar volt a fordulópont. A tari római katolikus templom kutatását Kozák Évának írták ki. De mivel ő gyesen volt, én léptem a helyére, és egy hétfői napon Kozák Károllyal lementünk vonattal Tarra.¹⁴ Megmutatta a templomot, bemutatott a plébánosnak, talán a tanácselnöknek is, majd elmondta, hogy mit is kéne találnom. Gondolkodtam is, hogy ha ő már tudja, akkor én minek jöttem ide? Viccen kívül: akkor azért más világ járta. Ott maradtam Taron, Kozák a következő vonattal hazautazott, úgyhogy nekem kellett összeszednem az embereket a plébános segítségével.

Ott álltam a nagy épület előtt, elég rossz állapotban volt. Akkor eldöntöttem, hogy azt fogom csinálni, amiről azt gondoltam, értek hozzá: ásni fogok. Fölszedtem a padlót, és elkezdtem ásni. Elő is került egy csomó fal, ezek futottak északról dél felé, keletről nyugat felé. Közük nem volt a felmenő falakhoz. Aztán befejeztem a munkát – ami jó három-négy hónapig is eltartott, tehát alaposan lehetett akkor kutatni –, megástam a templomot és annak környékét, de az építéstörténet nem állt

helyreállításához szükséges szondázó régészeti feltárást Juan végezte szerencsés kézzel, még 1977-ben.”)

¹⁴ Juan Cabello 1976-ban kezdte meg a tari Szent Mihály-templom kutatását. Vö. Juan Cabello: A tari Szent Mihály-templom kutatása. *A tari Szent Mihály-templom és udvarház*. Technikai szerk. Szabó Júlia. Budapest, 1993. 9. [Továbbiakban: Cabello 1993a].

4. Tar, római katolikus templom, Juan Cabello ásatási alaprajza, 1976 © MÉM MDK, Tervtár, ltsz. R 2713

össze, mert a felmenő falak és a feltárt alapozások közötti összefüggéseket, lehetséges kapcsolatokat nem voltam képes megfejteni. Ekkor azt gondoltam, nincs mese, el kell kezdeni levérni a vakolatot a falakról. Ez volt az első alkalom, amikor egyedül, teljesen tudatlanul bele mertem vágni egy ilyen nagy munkába. Persze, néha mentek a táviratok Tóth Sándorhoz (tőle nagyon sokat tanultam), Sedlmayr Jánoshoz, hogy „gyertek le, segítsetek, mert itt állok a sírás küszöbén, fogalmam sincs, mit találtam”. Ők nagyon sokat segítettek, és tényleg rengeteget tanultam tőlük.

FDE: Tar fontos szerepet kap a kiállításunkban is, mert a műemlékes szakmák együttműködését a templom helyreállításán keresztül szeretnénk bemutatni. Ezért megkérdeznénk azt is, hogy milyen volt itt az egyes szakterületek együttműködése?

JC: Itt úgy zajlottak a dolgok, ahogy az ma már elképzelhetetlen. Döcögösen indult az egész, mert a kijelölt építéshölgygel¹⁵ nem volt túlságosan jó a kapcsolatunk, nem is nagyon beszélgettünk egymással. Menetközben viszont történt egy - tőlem, illetve a fennálló helyzettől teljesen független - változás, és Sedlmayr János vette át a templom tervezését. Ekkor felgyorsultak az események. Hanzival¹⁶ mindent meg lehetett beszélni, sőt, igényelte is ezt a fajta együttműködést. Olyannyira, hogy (talán ilyeneket is el lehet mesélni) egyszer egy egész szelvényt újra kiásatott velem, mert nem hitte el, hogy mit nem találtam. Egy négykaréjos templom preconcepciójából

¹⁵ Horváth Alice (1941–2014), építész-mérnök, építészettörténész, Nógrád megye területi előadója.

¹⁶ Sedlmayr János

indult neki az egésznek, és hiába mondtam, hogy nincs negyedik, nyugati karéj, mert abban a szelvényben, amit annak reményében nyitottam, csak sírok voltak, újra ki kellett ásnom. Úgy gondolom, amikor ezt szó nélkül megtettem neki, akkor csiszolódtunk össze.

Utána mások is beléptek a munkába, mivel elég sok falkép is előkerült a templomban, román kori és késő gótikus egyaránt, de barokk kori kifestéseket is találtak. Ezeknek egy részét én tártam fel, de a legtöbbet természetesen a falképrestaurátorok. Sőt, akkor jött divatba a vakolatminták gyűjtése, összehasonlítása és kiértékelése, így egy vegyész is sikerült bevonnom a munkába.¹⁷

FDE: Kertterv is készült,¹⁸ illetve a berendezést is restaurálták.¹⁹

JC: Igen, és ne felejtjük el Bérczi László méltatását sem, aki kiváló munkát végzett a berendezéssel kapcsolatosan. Akárcsak a falképek, akik nagyon sokan voltak, talán nyolcan-kilencen is megfordultak a templomban.²⁰

FDE: Elégedett volt a helyreállítás végeredményével, azzal, amilyen részleteket Hanzi visszaállított, és ami a koncepciójának a része volt?

JC: Tulajdonképpen igen, kivéve azt, amit később talán már ő is másképp oldott volna meg. A hajó téglából épült barokk csehüvegboltozatát a 19. század végén kicserélték, és egy olasz asztalos lécvázis boltozattal pótolta azt mind a négy boltszakaszban. Valahol Miskolc környékén is van egy ilyen munkája ugyanennek az asztalosnak. A korábbi boltozat azért gyengült meg, mert a templom egy domboldalon áll, és kelet felől folyamatosan kapta a vizet, amitől a hajó falai valószínűleg egy kicsit megrogyantak. A historia domusból kiderül, hogy nagy repedések voltak a boltozaton, és 1884–1885 körül úgy döntöttek, lebontják, majd ugyanazon a nyomvonalon, lécekből újjáépítik. Sedlmayr János ezt nyersen hagyta. Lehet, hogy nem kellett volna, de végül is érdekes eredmény született.

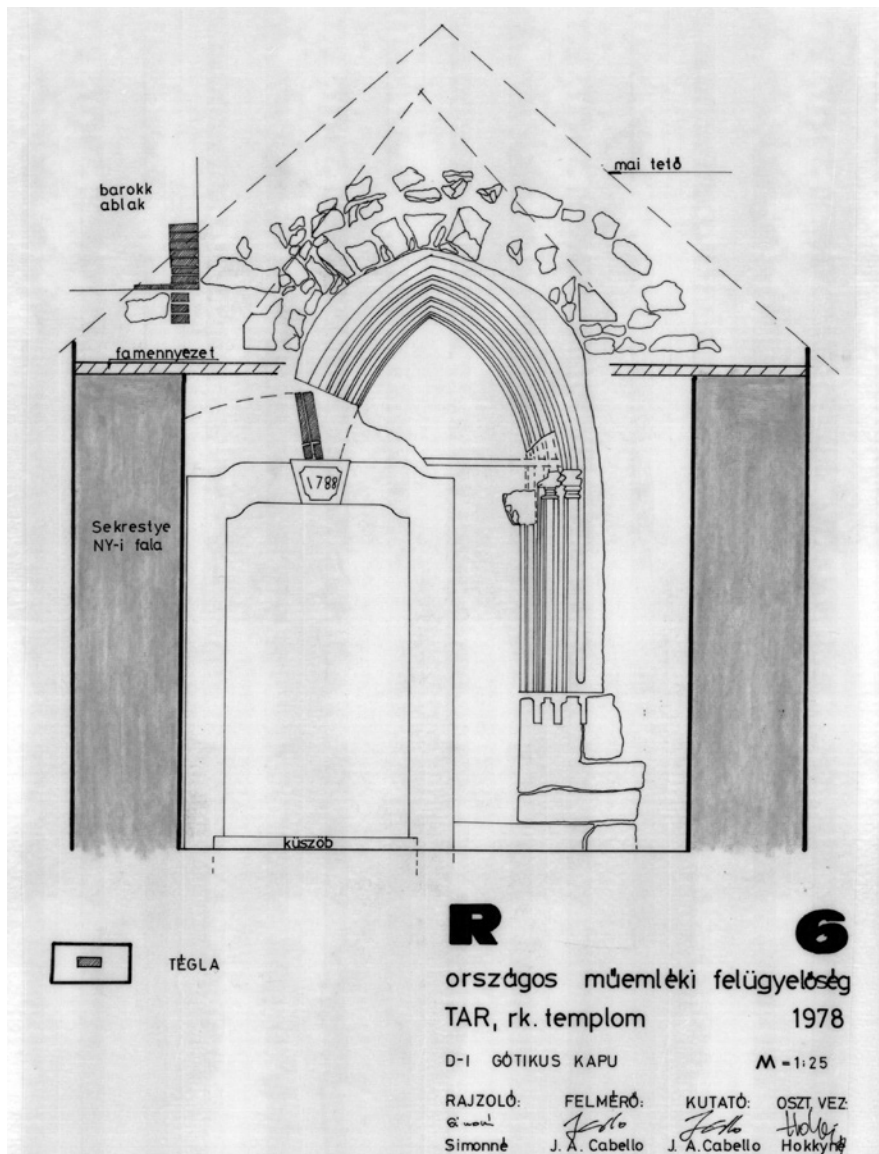
Eddig csupa jót mondtam, pedig akkoriban is elkövettek nagy hibákat. A déli kapu egy kőkeretes barokk kapu volt. A kőkeretet a toronyaljából szedték ki, és a 19. század végén rakták oda, amikor a lécvázis boltozás megtörtént. Viszont a Tari-címeres késő gótikus déli kapu háromnegyed részét korábban befalazták, és otthagyták, csak a nyugati szárkövet emelték ki. László Csabával tártuk fel annak idején a középkori kaput, amiről kiderült, hogy van egy 16. századi kifestése: fehér mészalapon

¹⁷ Ehhez ld.: Szabó Zoltán: *Tar, római katolikus templom. Vakolatminták vizsgálata*. Kézirat. Budapest, 1978. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 44287.

¹⁸ A kertépítészeti és környezetrendezési tervet Kiss József készítette el. Ld.: Sedlmayr János: *A tari római katolikus templom helyreállítása. A tari Szent Mihály-templom és udvarház* 1993. i. m. 99.: 3. jegyzet.

¹⁹ Bérci László: *Tar, római katolikus templom. Fa berendezési tárgyak (szószék, mellékoltár) restaurálása. Helyreállítási javaslat*. Kézirat. Budapest, 1981. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 51311. Vö.: Bérci László: *A tari plébániatemplom faszobrászati emlékeinek restaurálása. A tari Szent Mihály-templom és udvarház* 1993. i. m. 91–94.

²⁰ A falképekkel kapcsolatos festőrestaurátori munkálatokat Bécsi János vezette. Ehhez ld.: Bécsi János: *Tar, római katolikus templom. Falképrestaurálási dokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1979. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 25864. Vö.: Sedlmayr 1993. i. m. 99. 3. j.

5. Tar, római katolikus templom, déli kapu, 1978 © MÉM MDK, Tervtár, ltsz. R 3007

sárga, vörös, fekete vagy sötétbarna, geometrikus mintázat. Van róla egy fekete-fehér fotóm, de több felvétel nem készült.

Amikor már folyt a kivitelezés, kéthetente egyszer lementem megnézni, mi történik, és az egyik ilyen alkalommal láttam, hogy eltűnt ez a kifestés. A vörös haja miatt Vörös Kovácsnak²¹ hívtuk az egri művezetőt, akitől rögtön megkérdeztem:

²¹ Kovács András, az OMF Egri Építészeti Osztályának művezetője. Vö.: Sedlmayr János: Tar, r.k. templom

- Te, mi történt itt?

- Múlt héten esős nap volt, és nem tudtam munkát adni az embereknek, ezért drótkéfével letisztítottam a kaput.

Minden meszelt réteget eltüntettek, ami rajta volt. Ez hét-nyolc meszelt réteg volt a geometrikus kifestésen kívül; mind nyomtalanul eltűnt.

FDE: A tari templomban egy kiállítás is létrejött mini kőtárral, valamint az építéstörténet bemutatásával. Ennek a kialakításában is részt vett, vagy ez Hanzihoz kötődik?

JC: Teljes egészében Hanzihoz kötődik, de az én anyagom felhasználásával dolgozott. Közösén megbeszéltük, milyen legyen a kiállítás, bevont annak kialakításába, de ő volt az, aki megalkotta. Úgy látom, fel kéne már újítani, hisz 1983 óta majdnem negyven év eltelt.

KG: Kérlek, mesélj egy kicsit Tari Lőrinc udvarházának kutatásáról is.

JC: Amikor egyetemisták voltak, Hanzsi és a felesége²² részt vettek a Nógrád megyei műemléki topográfia elkészítésében.²³ Már nem emlékszem pontosan, hogy ki írta Tart,²⁴ de a templomtól délre a másik dombon volt egy körülbelül 12 méter hosszú, 4-5 méter magas törtköves fal. Kivehető volt a földszint és az emelet két-két ablaknyílása. A topográfia barokk kori kastély részeként határozta meg ezt az épületmaradványt,²⁵ ami egy kukoricásban állt, és – mikor nem volt dolgom a templomban – néha átmentem nézelődni. Ahogy a régész szokta, szedegettem fel a kerámiát, amelyek egytől egyig késő középkoriak voltak. Ebből úgy sejtettem, nem biztos, hogy barokk kori ez a falmaradvány, akár középkori is lehet.

Azt hiszem, 1980-ban történt. Húsvét utáni kedden leutaztam Tarra, és már az állomáson hallottam, hogy harmonikáznak és énekelnek a munkásaim („Horthy Miklós katonája vagyok, legszebb katonája”). Meghosszabbították a húsvétot, minek következtében délelőtt 10 órakor egy sem volt munkára fogható állapotban. Hazaküldtem őket. Másnap viszont magamhoz hívtam a hangadót (a harmonikást), aki szabadon választhatott magának egy munkatársat, és átvittem őket a kukoricásba, ahol kijelöltem nekik egy árkot.

- Lajos bácsi, ezt a kutatóárkot maguknak itt most ki kell ásni büntetésből.

Elmentem. Három óra múlva jöttek vissza, és hoztak egy méretes gótikus boltzati zárókövet.

Ez az udvarház feltárásának előtörténete. Ha nem rúgnak be, akkor sosem jutott volna eszembe ott ásni. Úgy voltam vele, hogy biztos középkori az a fal, de most nem ez a feladatomban. Utána még egy árkot kijelöltem – akkor már a kukoricásból is irtottunk –,

belső pilléreinek és álboltzatainak bemutatása. *Magyar Építőipar*, 32. 1983. 66.

²² Sedlmayrné Beck Zsuzsanna (1932–), építész, várostervező. 1955-től nyugdíjba vonulásáig a Városépítési Tudományos és Tervező Intézet tervezője, majd műteremvezetője.

²³ *Nógrád megye műemlékei*. Összeáll. Genthon István, szerk. Dercsényi Dezső. Budapest, 1954. (Magyarország műemléki topográfiája, 3.)

²⁴ Gerő László és Szabó Erzsébet

²⁵ *Nógrád megye műemlékei* 1954. i. m. 422. (Gerő László–Szabó Erzsébet)

és megtaláltam az első falalpozást, illetve két címerpajzsos konzollal ellátott boltindítást. Megvártam a Ferenc napot, amikor Mendele Ferenc igazgatót meg lehetett közelíteni, és kértem tőle hatvanezer forintot a feltárássra, amit megadott. Attól kezdve három-négy éven keresztül úgy ástam, hogy minden évben kaptam hatvanezer forintot az udvarház feltáráására.²⁶

KG: Erika már kérdezett a tari templom helyreállításáról. Ezt továbbbővítve: melyiket tartod a legjobban sikerült helyreállításnak azok közül, amelyek előkészítésében kutatóként részt vettél, illetve tudnál-e mondani egy-két jó példát a közelmúltból?

JC: Taron kívül mindenképp a vámosatyai²⁷ és a zubogyi templom.²⁸ Az előbbi Komjáthy Attila, az utóbbi Vladár Ágnes tervezte. Mind a kettő nagyon jó helyreállítás. Próbálok a maiak közül is mondani, de így kapásból egy sem jut eszembe. Most lett kész Bodrogkeresztúron a római katolikus templom, de azt még nem láttam. Azt mondják, szép, de hát mi is azok voltunk húszéves korunkban. Nem tudom, milyen lett. Vannak kétségeim.

FDE: Milyen okból került tartósan az ország északkeleti részébe?

JC: Mert messze van. Tényleg. Ez a vámosatyai templomhoz fűződik, aminek szintén kalandos az előtörténete. Az *Új Tükör*²⁹ című színes hetilapban egyszer megjelent egy fényképes híradás a vámosatyai templomról „A magyar műemlékvédelem nem törődik a műemlékekkel” vagy valami ehhez hasonló címmel.³⁰ Tényleg gyalázatos állapotban volt, főleg a fedélszék, az északnyugati oldalán az ácsszerkezet lógott a levegőben. Az akkori megyei felügyelő Votin József³¹ volt, aki, azt hiszem, három évet végzett a műegyetemen, majd valahogy idekeveredett. Ő felajánlotta a tiszteletesnek, hogy megkutatja, azután helyreállítja a templomot, de mint kiderült, egyikhez sem volt meg a tudása. Azt azért érzékelte, hogy a déli barokk ablakok mögött ott lehetnek a középkoriak maradványai, mégis akkora műkő ablakot készíttetett, ami egyszerűen nem fért bele a nyílásba. Egyszer csak feladta, ledobott mindent a földre, az *Új Tükör*-ben pedig megjelentek a templom udvarán szanaszét dobált műkövek.³²

²⁶ Az udvarház feltárása 1980 és 1983 között zajlott.

²⁷ A templom helyreállítása 1980-ban, a haranglábé 1981-ben fejeződött be, és mindkettő Komjáthy Attila, illetve Hoppe László tervei szerint valósult meg. Ehhez ld.: Komjáthy Attila – Pomozi István – Deschmann Alajos – Gléz Dezső: *Vámosatyai, református templom. Helyreállítási tervdokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1978. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 39100. Vö.: Hoppe László: A vámosatyai ref. templom helyreállítása. *Műemlékvédelem*, 30. 1986. 165-175.

²⁸ A templom helyreállítása 1985-ben fejeződött be. Ehhez ld.: H. Vladár Ágnes – Káldi Gyula – Vándor András: *Zubogy, református templom. Helyreállítási tervdokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1979. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 23066. Vö.: Káldi Gyula: A zubogyi református templom helyreállítása. *Magyar Építőipar*, 35. 1986. 69-71.

²⁹ A *Tükör* című képes politikai és társadalmi hetilap 1964-ben indult, majd 1976-tól 1989-es megszűnéséig *Új Tükör* címen jelent meg.

³⁰ Horváth Tamás: Műemlékháború. *Új Tükör*, 1978. február 19. 6-8.

³¹ Votin József 1971-1982 között az OMF területi-felügyelőjeként dolgozott.

³² Németh Péter visszaemlékezése szerint 1972-ben megkereste őt Votin József, hogy segítsen neki a vámos-

Vámosatyában még Andrásnapig hó borítja a kerteket. Ugy összefagyott, hogy szinte csúszkálni lehet a tetején. A templom oszlopainak tövében topogunk, a széthajgált kőveket vizsgálgatjuk.

— Itt van ez a mészkő. Aláítólág emeltt hagyták abba a munkát. Nem tudták eldönteni, hogy hová való — söpri le a havat az egyik kupacról a pap.

— Nincs ezen semmi titokzatos. A középkori ajtókeret darabja. Lehet látni, hogy oda faragták — feleli a múzeumigazgató.

Püspöksüveg egy koldus fején

Olyan ez az Artpád-kori templom, mint egy összerágott csontelhajított koponya. Csupa rés, vaskolat sehol. Mind leverték. A hátsó ablak helyén sikkora nyílás látnog, hogy egy kisebbfajta ostromló sereg bemászhatna rajta, s ami a legfurcsább rajta: a magassra állított nyeregtetőt vadonától faszindely fedti, mintha püspöksüveget nyomtak volna egy koldus fejébe.

Belső a falakon virít a penész, a saletrom. A tető alatt köröskörül meteres lyukak, rothad a kizettás mennyezet. A szentély götikus ablaka már elkészült, de nem lakarja semmi, mint ahogy a többi sem. Az iparművészeti védeltséget élvező padokon vaslag piszokréteg, a múlt század végi harmóniumgondnő nyírónt terítették, de a fagy már kikézdte. A különös szépségű, népi faragású szobrok koronájáról nagy darabokban hullik a festék. Háború ez itt: a hó, a pára, az eső háborúja. Amit nem pusztítottak el az évszázadok, most beépítolja a hőmérséklet-ingadozás. Hat éve tart ez a háború, hadüzenet nélkül. 1972-ben kezdte el a templom feltárását és helyreállítását az Országos Műemléki Felügyelőség.

Gazdagok vagyunk

Szabolcs-Szatmár megye egy részén, a beregi-szamosi tájakon csak épen maradt középkori templomokból huszonekötöt van! S akkor még nem számoltam a szabolcsi részen levő templomokat, meg a megye egyéb történelmi és népi műemlékeit... Gazdag, nagyon gazdag tál ez, mint-ha fél országrésznnyi múlt zsúfolódott volna itt össze. A Felcsút-Tiszántúli népi építészete című kötetben (Műszaki, 1975) fekete háromszögek jelzik a ma is álló, középkori templomokat, fekete-fehér háromszögek a romokat. Ezen a térképen az immár országos hírű Csaroda és Tákos fölötti, Vársáramenyitől északra fekvő fekete háromszög jelöl Vámosatyát, pedig jobban illene hozzá a romháromszög.

A falak léteznek a hét bő esztendő: amióta az alma és a juh-tenyésztés nagy pénzeket hoz, kikupálódtak a porták, sok költözik az új, de a műemlék templomcsúfos állapotát mindenki szegyeilli.

Pedig fontosabb hely volt ez a

A déli oldalon kibontott ablak

MŰEMLÉKHÁBORÚ

6

6. A vámosatyai templommal foglalkozó cikk az *Új Tükör*ben, 1978

atyai templom műemléki feltárásánál. A három napos munka során előkerült a szentségtartó fülke, az ülőfülke és a befallazott sekrestyeajtó. Ld.: Németh 2015. i. m. 322.: „Magam barátságából vállaltam ezt a három napot – Votin ott sem volt –, hogy megmutassam, mit hol kell keresni. [...] A baj akkor ütött be, amikor Votin »megkutatta« az ablakokat, a bejáratot, s ezt valóban nem dokumentálva, műkö ablakkereteket gyártatott le a cég műhelyében. Amelyeket természetesen nem lehetett berakni a »helyükre«. De ekkor már évek óta nem használták a templomot, a lelkeseknek is elege lett a kivitelezés elhúzódsából, s a volt nyíregyházi ügyvédbojtár, Horváth Tamás újságíró az érdekelt feleket megkérdezve, megírta emlékezetes riportját.” Votin távozásával Lukács Zsuzsa, Juan Cabello és Feld István vette át a munkát.

7. A vámosatyai templom pasztofóriuma kutatás közben

© MÉM MDK, Tervtár, ltsz. D 21760

A hivatal megbízta Lukács Zsuzsát és engem, hogy menjünk le, nézzük meg, mi történt. Elindultunk a reggeli vonattal, és délután fél háromkor már Vámosatyán is voltunk. Haza se tudtunk menni aznap. Körbejártuk a templomot, fotóztunk. Nagyon hideg volt. Aztán az országos botrány miatt áprilisban Lukács Zsuzsával, Feld Istvánnal és Simon Zoltánnal – aki akkor friss rajzolóként dolgozott nálunk – négyen lementünk megkutatni a templomot. Öt hétig biztos kutattuk azt, amit ma két hét alatt el tudnánk végezni. Annyira kezdők voltunk, hogy szükségünk volt arra az öt hétre és erre a létszámra. Gyorsan rájöttünk, hogy azért jutott nekünk ez a feladat, mert nagyon messze van Vámosatya, nem lehetett egy nap alatt megfordulni. Tudtam,

senki nem fogja tőlem elirigyelni, hogy olyan messzire járok a Budapesttől. És valóban, soha egyetlenegy főnökkel nem találkoztam Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében munka közben. Ez olyan szabadságot biztosított számomra, ami nagyon jólesett. Mindent rám bízta, nekem kellett mindent eldönteni, hogy hány emberrel és meddig dolgozok. Senki sem gondolkodott helyettem, és ez az önállóságnak, a szabadságnak olyan varázslatos szintjét biztosította, hogy nem esett nehezemre arrafelé orientálódni.

FDE: Melyik kutatására a legbüszkébb?

JC: Egyet nem tudnék mondani, olyan viszont sok volt, ahonnan úgy jöttem el, hogy sikerült jól megkutatni az épületet. Feltétlenül idetartozik Zubogy³³ és Vámosatya temploma,³⁴ amit közösen kutattuk Feld Istvánnal és Lukács Zsuzsával. A füzéri vár ’77-es kutatása, amire három hónapunk volt.³⁵ A kéked³⁶ és a pácini kastély.³⁷ És Tart is ide sorolom,³⁸ illetve a vámosatyai vár mostani kutatását, ami talán életem utolsó régészeti ásatása.

KG: Az épületkutatástól, helyreállítástól, restaurálástól eltérően a régészeti ásatás volt az a tevékenység, amit nemcsak a mindekori hivatal, hanem azzal párhuzamosan a Magyar Nemzeti Múzeum, a megyei múzeumok vagy a Budapesti Történelmi Múzeum is végezhetett. Ez a párhuzamosság segítette a munkát, vagy adott esetben nehézségeket okozott?

JC: Ez nem egyszerű, és biztosan nem fekete vagy fehér. Nem sokszor dolgoztam párhuzamosan más intézményekkel; BTM-esekkel talán egyszer, a régi budai városházán, ami számomra éppen negatív példa, mert nagy csatavesztésnek bizonyult. De tudok olyan munkát mondani, ahol egy BTM-es régész és egy ÁMRK-s művészettörténész kiválóan együttműködött. Lászay Juditnak és Papp Adriennek a török fürdőkre irányuló közös kutatásai során kiderült, hogy igenis lehet együtt dolgozni, és lehet ez pozitív, hisz nagyon jól kiegészítették egymást.³⁹ De én is dolgoztam együtt például

³³ Feld István: A zubogyi református templom. *Műemlékvédelem*, 23. 1979. 240–247.

³⁴ A vámosatyai templom kutatását 1978 áprilisában-májusában végezte el az OMF Tudományos Osztályának munkacsoportja (Juan Cabello, Feld István, Lukács Zsuzsa, Simon Zoltán), melyhez ld.: Juan Cabello – Lukács Zsuzsa: A vámosatyai református templom kutatása. *Építés-Építészettudomány*, 13. 1981. 103–135.; Juan Cabello: Vámosatya, református templom. *Középkori templomok a Tiszától a Kárpátokig*. Szerk. Kollár Tibor. Nyíregyháza, 2013. 278–284.

³⁵ Juan Cabello – Feld István: Jelentés a füzéri vár 1977. évi kutatásáról. *Archaeologiai Értesítő*, 107. 1980. 214–225.

³⁶ Feld István – Juan Cabello: *Kéked, Melczer-kastély. Régészeti kutatási dokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1979–1981. MÉM MDK, Tervtár, ltsz. D 25240–25241, D 28243.

³⁷ Juan Cabello – Feld István: *Pácini, Mágóchy-kastély. Régészeti kutatási dokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1979. MÉM MDK, Tervtár, ltsz. D 25336; Juan Cabello: *Pácini, Mágóchy-kastély. Régészeti kutatási dokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1980. MÉM MDK, Tervtár, ltsz. D 33740.

³⁸ A templom kutatása 1976-ban kezdődött, majd 1978–1980 között fejeződött be: Juan Cabello: A Tari család udvarháza. *A tari Szent Mihály-templom és udvarház* 1993. i. m. 100–115.

³⁹ G. Lászay Judit – Papp Adrienn: A budai török fürdők kutatása az évezred elején. *Műemlékvédelem*, 53. 2009. 290–316.; Papp Adrienn – Lászay Judit: A budai török fürdők építészete az újabb kutatások tükrében I. *Budapest Régiségei*, 42/43. 2010. 121–149.

Jakab Attilával⁴⁰ Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében; a mátészalkai templomot ő ásta, mi meg a falat kutattuk.⁴¹ Ez is egy pozitív együttműködés volt.

FDE: Van-e meghatározó emléke a tervtanáccsal kapcsolatban?

JC: Biztos volt több is, de amelyek leginkább személyesen érintettek, azok a tervi tervtanácsok voltak. Ezekre úgy emlékszem vissza, mint számomra jó kimenetelű tanácskozásokra. Persze, ezek mind szubjektív megítélések. Ahonnét az ember rossz kedvvel jön ki, mert megfúrták az ötleteit, vagy komoly kritikákat kapott, azok nyilván nem jó tervtanácsok.

KG: A rendszerváltást követően megszűnt az OMF, a hivatal addigi feladatait pedig három intézmény vitte tovább.⁴² Te az ÁMRK-ba kerültél, ahol 1992 és 2000 között a Kutatási Osztályt is vezetted. Milyen emlékeket őrzöl erről az időszakról?

JC: Messzebből kell ennek nekifutni. Az ember nem vagy nem egészen önként ment az ÁMRK-ba. Az OMF szétdarabolásának nagyon sok köze van a rendszer-váltáshoz, és ahhoz, ami utána történt. Én nem nagyon láttam és látok a színpalak mögé, de az világos volt 1989-1990-ben, hogy a hivatal nem tud majd tovább működni az addigi szervezeti formában. Úgy tűnt, mintha befejezte volna a küldetését. Nagyon sok minden megváltozott ebben az országban, kezdve a tulajdonviszonyokkal. Miért pont az 1957-ben kitalált OMF lett volna képes megtartani azt a szervezeti formát, ami addig jól-rosszul – az 1980-as évek második felétől valószínűleg egyre rosszabbul – teljesített?

Arról nem vagyok meggyőződve, hogy bizonyos dolgoktól így kellett volna megszabadulni. Mert mintha szabadulni akartak volna például a Központi Műhelytől.⁴³ Felszámolták a kivitelezést. Én úgy éreztem, hogy az OMF-nek a gyakorlati munkát végző részét akarták leválasztani, és ezért jött létre az ÁMRK. A kutatók, a tervezők,

⁴⁰ Jakab Attila (1978-), régész, a nyíregyházi Jósza András Múzeum főmuzeológusa.

⁴¹ Juan Cabello – Németh Péter: *Mátészalka, református templom, homlokzatok. Kutatási dokumentáció.* Kézirat. Budapest-Nyíregyháza, 2014. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 43892; Juan Cabello-Németh Péter: *Mátészalka, református templom, belső terek. Kutatási dokumentáció.* Kézirat. Budapest-Nyíregyháza, 2018. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 48294; Juan Cabello-Német Péter: *Mátészalka, református templom. Falkutatás-kutatási dokumentáció.* Kézirat. Budapest-Nyíregyháza, 2019. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 48295. Az ásatási dokumentációt nem ismerjük. A MÉM MDK tervtárának dokumentációs anyaga szerint Juan Cabello és Jakab Attila közös kutatásai: Pócspetri, római katolikus templom (2012), Vámosatya, Büdy-vár (2017); Tiszabezdéd, református templom (2020); Nyíregyháza, görögkatolikus templom (2021).

⁴² Az 1992-ben megszüntetett OMF három utódintézményre bomlott. (1) Az elsőfokú hatósági munka és az ahhoz kapcsolódó tudományos tevékenység – a műemléki gyűjteményekkel és a Magyar Építészeti Múzeummal együtt – az Országos Műemlékvédelmi Hivatalhoz került. (2) A Műemlékek Állami Gondnoksága a tartósan állami kézben maradt műemlékek gondnokolásáért felelt. (3) A műemlékekkel kapcsolatos operatív feladatokat (kutatás, tervezés, restaurálás) az Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központba delegálták. Ld.: Lövei Pál – Klaniczay Gábor: „Ha mindez így marad, akkor ez ennek a 140 éves történetnek a vége” – BUKSZ-beszélgetés a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal felszámolásáról. *Buksz*, 24. 2012. 259.

⁴³ A Központi Műhely az OMF Kivitelezési Osztályához tartozott, és a szakipari kapacitást biztosította a helyreállításokhoz, restaurálásokhoz.

a restaurátorok mindenestül átmentek oda, és ezzel párhuzamosan – vagy talán valamivel később – kezdték felszámolni a Központi Műhelyt, a vidéki kirendeltségeket, a sopronit, a miskolcit, a nyíregyházit, meg a többit. Most is úgy gondolom, hogy ez hiba volt, aminek a következményeit manapság érzékeljük csak igazán. Persze, ki gondolta volna a '90-es években, hogy eljön az az idő, amikor egy jó kőművest alig találni, nemhogy hármát-négyet. Ezt most a vámosatyai Büdy-várnál megtapasztaltam: van öt kőműves, akik közül kettő jó, három rossz. A három miatt azzal megy el az idő, hogy falszakaszokat kell visszabontani, mert rosszul vannak felfalazva. Ez nagyon sok feszültséget okoz a kivitelezővel, mert neki meg kiugrik a pénz a zsebéből. Ha visszabontatok egy falszakaszt, abból komoly konfliktusok keletkeznek. És hiába szeretne a kivitelező rendes kőművest szerződtetni, egyszerűen nincs.

KG: Kijelenthető, hogy ez a szakemberhiány a műemlék-helyreállításokon, restaurálásokon is otthagya a nyomát?

JC: Igen, egyértelműen.

KG: Visszatérve még egy kicsit '93 környékére: hogy látod, működött a tervezett feladatmegosztás az OMvH és az ÁMRK között?

JC: Nehéz objektívnek maradni, de az a benyomásom, hogy mindenki próbált előre menekülni. Mintha benne lett volna a levegőben, hogy előbb-utóbb még ennyire sem lehet majd megmenteni a központosított, intézményes műemlékvédelmet. A hatóság nagyon sokáig kulcspozíciót töltött be, és ma már pontosan lehet látni, mekkora hiba – ha nem bűn – volt a meggyengítése. Hisz mára súlytalanná vált a felügyelet, aminek sok oka van, főleg a félelem. Ha a tulajdonos engedély nélkül átalakíttatja a műemléket, annak nincs következménye. A hatóság kezében nincs eszköz, így nem meri már megtenni, hogy egy ilyen esetben a tulajdonos költségén visszaállítsa az eredeti állapotot. Erre biztosan nincs mód, és mindnyájan tudjuk, miért nincs.

FDE: Mit gondol a műemlékvédelem és a társadalom kapcsolatáról?

JC: Az 1970–1980-as években nem volt vita tárgya, hogy ha egy templomot elkezdtem kutatni, azt kiürítette a plébános. Taron két nap alatt megtette ezt. Ebben ugyanaz a parancsuralom működött, mint most, csak fordítva. Ez kétségtelen, hisz melyik plébános akarja kiüríteni a templomát?

Hogy a tulajdonosnak vagy a használónak mennyire lehetett beleszólása abba, hogy milyen szempontok szerint jelöltek ki egy-egy épületet kutatásra és helyreállításra, azt nem tudom – csak sejtéseim vannak. Biztos bonyolult döntés volt, mert egy lerobbant épület tulajdonosa vagy használója azért örült, ha az állam helyreállítja neki. Hogy volt-e bármilyen választási lehetősége, azt sem tudom. Én a falusiak, a helyiek részéről ellenséges magatartást soha nem tapasztaltam. Az egyház részéről igen, de azt mindig személyes ellenszenv mozgatta, és nyilván közrejátszott, hogy sikerült-e jó kapcsolatot teremteni a tulajdonossal vagy sem. Tehát ez inkább egyéni hozzáállás volt, és nem intézményesített. Melyik pap nem örült annak, hogy megcsinálják a templomát? Hogy ez mennyi idő alatt történt, megint más kérdés. Például a gacsályi templomhoz a kutatás után vagy hat évig senki nem nyúlt hozzá, ami azt eredmé-

nyezte, hogy a közösség erre az időre kívül rekedt a templomán.⁴⁴ Márpedig, ha nincs egy hely, ahol összegyűlhetnek, akkor a közösség széthullik. Az ember inkább elmegy a szomszéd faluba megkeresztelni a gyerekét, meg esküvőre, mint egy rossz gyülekezeti terembe. Tehát hat-hét évet nem bír ki egy közösség templom nélkül, ez biztos.

KG: Milyen emlékeket őrzöl az egyes műemlékes szakmák együttműködéséről?

JC: Egy épületnek csak jót tesz, ha a különböző szakmák együtt tudnak működni – ez teljesen világos. Hogy ez sikerül-e vagy nem, az szerintem mindig személyes kapcsolat kérdése, mert mindig, mindenkivel, mindenhol nem lehet jóban lenni. Nekem volt, amikor sikerült megteremteni a jó kapcsolatot minden szakmával, és volt, amikor szakmai szempontok vagy személyes ellenszenv miatt nehezebben ment. Utóbbi oda-vissza fennállhat. De láttam például a nagyszekeresi templomot, melynek kapcsán Szekér Gyuri, Sedlmayr János, Lukács Zsuzsa nagyon jól tudott együttműködni.⁴⁵ Ilyen volt a vámosatyai és a zubogyi templom vagy a kékedi kastély kutatása, helyreállítása is, ahol M. Anda Judit volt a tervező.⁴⁶ Vagy a pácini kastély kutatása és helyreállítása, ahol sok szakma vett részt.⁴⁷

Általában a kutató nagyon ritkán találkozik például a farestaurátorral, aki a folyamat vége felé jelenik meg, ezért velük kevésbé voltam kapcsolatban. Mostanában gyakoribb, mert lerövidült az az idő, ami alatt meg kell kutatni az épületet. Van olyan farestaurátor, akit most, az elmúlt években ismertem csak meg igazán. Tudtam, ki ő, de soha nem találkoztam vele. ÁMRK-s koromban is volt olyan, akivel soha nem találkoztam. A folyosón igen, de nem a terepen. Most a kutatásra fordítható idő lerövidülésével óhatatlanul többet találkozzunk, több az átfedés.

FDE: Ön szerint miben volt élenjáró a magyar műemlékvédelem európai viszonylatban az OMF idején? Mi hozta a legnagyobb elismerést?

⁴⁴ A gacsályi templom kutatását 2006-ban végezte el Juan Cabello és Simon Zoltán: Juan Cabello – Simon Zoltán: A Gutkeled nemzetség két templomának kutatása a szatmári Erdőháton: Gacsály és Zajta. *Középkori egyházi építészet Szatmárban*. Szerk. Kollár Tibor. Nyiregyháza, 2011. 143–180., különös tekintettel: 147–158. Az épület helyreállítására 2013–2014 között került sor. A munkát 2019-ben ICOMOS-díjban részesítették: <http://www.icomos.hu/datas/icomos-dij/2019/Gacsaly.pdf> (letöltés ideje: 2022. október 30.).

⁴⁵ Lukács Zsuzsa 1981–1983 között kutatta a templomot. A szentély boltozatának részleges, utalásszerű rekonstrukcióját Szekér György 1985-ben, Sedlmayr Jánossal együttműködve készítette el, aki az épület felmérési rajzait jegyzi. A templom helyreállítás- és kutatástörténeti összefoglalásához legutóbb ld.: Papp Szilárd: Nagyszekeres, református templom. *Középkori egyházi építészet Szatmárban* 2011. i. m. 348–355.

⁴⁶ A Juan Cabello, Feld István és Simon Zoltán által 1979–1982 között végzett kutatással párhuzamosan készült el a kastély első helyreállítási tervdokumentációja, amelyet továbbiak követtek: M. Anda Judit–Vándor András: *Kéked, Melczer-kastély. Helyreállítási tervdokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1982. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 21628; M. Anda Judit: *Kéked, Melczer-kastély. Helyreállítási tervdokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1987. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 31953.

⁴⁷ Ld.: 37. j. Az 1979–1980 között lezajlott – később a kivitelezési munkákkal párhuzamosan folytatott – régészeti kutatást követően 1981 és 1988 között sor került a kastély helyreállítására, melyhez ld.: Erdei† – Feld 1996. i. m. 310–311.; Feld István: Újabb magyarországi várkastély helyreállítások: Pácini és Kéked. *Egri Nyári Egyetem* 25. Budapest, 1996. 42–49.

8. Juan Cabello és Simon Zoltán a zajtai templomban, 2011

JC: Szerintem egyértelműen a falkutatás. Még Spanyolországból is jöttek ide építésszek, hogy tanulmányozzák a módszert. Annyira előremutató volt, hogy a spanyol szaknyelvben nem is létezett erre kifejezés. Ma már minden tartományban egy kicsit másképp nevezik, de a legjobb az „épületrégészet” kifejezés, amit a baszkok használnak. Mostanában, az elmúlt tíz-tizenöt évben kezdtek el foglalkozni vele.

KG: Végezetül az utánpótlás kérdése: mit üzensz egy pályakezdő régésznek?

JC: Menjen műkormösnek. Viccet félretéve: ha van türelme, akkor bele lehet ebbe vágni. Tulajdonképpen még irigylem is őket, mert húsz-harminc év múlva azért visszakerül majd a vonat arra a sínre, amit most elhagyott. És akkor nekik majd újra kell szervezni ezt az egész szakmát, ami jó kis feladat lesz, ezt irigylem is. De nagy kitartásra és türelemre lesz szükségük, különben marad a műkörös.

Szóval nem könnyű – én ezt látom, még ha most már a partvonalon túl állok is. Ha valamiért, talán azért az egyetlen dologért jó öregnek lenni, hogy nem kell a jelen harcokban részt vennem. Amúgy nem jó öregnek lenni.

FDE-KG: Nagyon szépen köszönjük!